

Trygve Lie "Leve eller dø"

102668

måtte returneres utpakkert til Canada. Britene var for sterkt engasjert med å oppsette sine egne flystyrker og hadde hverken tid eller anledning til å hjelpe andre. Tiden var så knapp og faren så overhengende, at de dessverre ikke kunne avse en eneste flyplass eller mannskaper til å assistere ved oppsetningen av en norsk skvadron.

Den 10. juli rapporterte Ljungberg hva som var gjort for å få flyverne til Canada. Etter råd fra de britiske myndigheter og med deres støtte var det blitt gjort henvendelse til den kanadiske regjering. Vi var meget tilfreds med at det så raskt var ordnet med en treningsleir og flyplass i nærheten av Toronto og innreisetillatelse for flyvere og bakkemannskap. Det ble besluttet at det skulle opprettes egne norske skvadroner med norske fly og med norsk personell. Noen få dager senere reiste de første flyvere med «Nova» fra Skottland til Canada.

Marinen hadde fort funnet sin plass. Den 25. juli fikk regjeringen opplyst at det var enighet mellom de norske og de engelske marinemyndigheter om den norske marines deltagelse i den felles krigføring. De norske fartøyer skulle delta i forsvaret av Storbritannia, som norske enheter og under norsk flagg, men under operativ kommando av de høyere britiske sjefene. De skulle også, i den utstrekning de var skikket til det, delta i eventuelle operasjoner ved den norske kyst.

Vi hadde dessverre ikke så meget materiell å ta av, men vi satte inn det vi kunne. Den 15. juli rekvirerte regjeringen 16 norske hvalbåter, som skulle gå inn i marinen. Bare armeringen av disse båtene ville koste 6½ millioner kroner, som ble enstemmig bevilget.

Større vanskeligheter hadde vi med hæren. Det første som måtte gjøres, var registreringen av norske vernepliktige i Storbritannia. Men her var meningene noe delte. Nygaardsvold fremholdt meget sterkt at opplæringen og treningen av norske soldater for deltagelse i Englands forsvar, måtte baseres på *frivillighet*. Ingen skulle mot sin vilje tvinges til å slåss for England. Flere statsråder mente at dette var et uholdbart standpunkt. Ljungberg lovet likevel at han på ny skulle ta saken opp med Hærens Overkommando og med britene og undersøke om det var mulig å imøtekomme statsministerens ønske.

Ljungbergs forsøk førte ikke frem. Hærens Overkommando ved general Carl Fleischer tok sterkt avstand fra at det skulle være en frivillig sak å delta i Englands forsvar. Den norske verneplikts-

terpå leser  
a med sine  
yskerne for  
mottagelse  
plant annet  
l gjøre seg  
don be om  
elig ○ og

idéen blir  
re land til  
å gjette at  
kkui ved  
emlig holde  
der krigen  
insen skrev  
verige, især  
«avskrevet»  
ille bli tatt

sporten fra  
gå til Tysk-  
niltsgrensen,  
ndog de tre  
grensen.»<sup>1)</sup>  
orten langs  
på det rene  
an s— Han  
il å betenke  
en».  
ttet nemlig  
ønske at de  
kunr velge  
». Etter at  
fullstendig,

v konversa-  
korrespon-

påstand.

denter som var til stede ved denne lunsjen, og de bekreftet i det vesentlige Martinsens fremstilling.<sup>1)</sup>

Nygaardsvold hadde en god hukommelse. Og det tok lang tid for ham å kvitte seg med de inntrykk han hadde fått våren 1940 — hvis han noen gang gjorde det — at franskmennene og britene med velberådd hu hadde tatt sin beslutning i mars måned om å kreve fri gjennommarsj til Finland gjennom Norge og Sverige, og om natten til 8. april å legge ut miner i norske farvann, for å få Norge på sin side i krigen mot nazi-Tyskland.

Historikerne vil sikkert fortsette lenge med å drøfte årsakene til at Norge ble krigsskueplass i 1940. For meg står imidlertid ett faktum tydelig og klart: Tyskerne hadde planlagt sitt angrep og forberedt det i detalj lang tid før de britiske og franske krav og provokasjoner ble kjent. Etter min mening ville Adolf Hitler ha fullført sine planer like overfor Danmark og Norge uansett hva som hendte — på samme måte som han senere gjennomførte sine planer overfor Nederland, Belgia, Luxembourg og Frankrike.

Etter krigen er det åpent erkjent fra britisk side at formålet med mineutlegningen var å provosere tyskerne til å foreta et motangrep mot Norge.<sup>2)</sup> Planen gikk videre ut på at Norge så skulle be om eller godkjenne en alliert okkupasjon av Narvik og de tre byene i det sørlige Norge — Trondheim, Bergen og Stavanger — som stadig gikk igjen i de britiske og franske planer. T. K. Derry skriver i «The Campaign in Norway» om dette: «Norge og Sverige skulle bli gjort oppmerksom på at deres opptreden som nøytrale makter i praksis virket til beste for Tyskland. Dette kunne desto mindre tåles som Tyskland prinsippmessig var en motstander av de små staters uavhengighet og rettigheter, som de allierte var forkjempere for. Følgelig forbeholdt de allierte seg rett til å treffe passende foranstaltninger. Denne henvendelse skulle bli fulgt av minelegning i norsk farvann uten noe forutgående varsel til den norske regjering. Dette kunne, ble det forutsatt, i sin tid bli fulgt av tysk motaksjon mot norsk territorium, og denne igjen av norsk

<sup>1)</sup> Jeg husker således at jeg talte både med Bjarne Braatoy og Sven Tillge-Rasmussen om saken.

<sup>2)</sup> Hvor mange miner ble f. eks. lagt ut? Et så lite antall at minesperringen på ingen som helst måte var effektiv. En destroyer kan etter hva jeg har fått vite fra sakkyndig hold ikke ta mer enn 25–30 miner. De få destroyere og mineutleggere som deltok i gjennomføringen av planen, kunne derfor bare ta et så lite antall miner at aksjonen selv for en legmann må virke som bløff. Det såkalte «tredje minefeltet» ble i det hele tatt ikke lagt ut.

effektive når det gjelder å ødelegge sine tidligere alliertes forsvar. I virkeligheten forsto vi naturligvis at det var nødvendig at dette ble gjort.

Etter katastrofen i Frankrike måtte vi se den mulighet i øynene at tyskerne ville forsøke å rette et direkte slag mot England. Nygaardsvold nevnte at det kanskje ville bli umulig for regjeringen å være i London.

Ikke bare han, men også vi andre hadde med egne øyne sett at England var dårlig forberedt til å stå imot en invasjon eller en luftkrig.

Vi så soldater fra Dunkerque passere gjennom gatene. De britiske styrker hadde mistet alt sitt utstyr. Det meste av det rustningsindustrien hadde produsert for hæren, var blitt sendt med ekspedisjonskorpset i Frankrike og Belgia, og var nå gått tapt.

Situasjonen var i sannhet ikke oppmuntrende. Og vi ble ikke mer optimistiske av å se de første «home guards» (hjemmevernsfolk) trene i Hyde Park med spaserstokker, hageriver, høygafler o. l. i stedet for geværer, og se dem marsjere frem og tilbake og gjøre høyre og venstre om så godt de kunne.

Men bildet skulle bli enda dystre.

I disse junidagene holdt vi som regel statsrådskonferanser både formiddag og ettermiddag, enten i ambassadebygningen i 10, Palace Green, eller i Royal Palace Hotel.

Om formiddagen den 17. juni — en uke etter vi var kommet til London — refererte Nygaardsvold et telegram fra legasjonen i Stockholm, med en oversikt over politiske artikler i den norske presse. De var meget kritiske overfor regjeringen, og det var tydelig at de var skrevet under tysk press. Statsministeren tok seg merkelig nær av angrepene, men alle betraktet artiklene som et varsel om at tyskerne planla nye politiske fremstøt i Norge.

Statsministeren ble ikke blidere da han leste opp et telegram fra Paal Berg (sendt via Stockholm) med en inntrengende henstilling til Kong Haakon om ikke å holde noen radiotale, «da den kritiske situasjon i Oslo i disse dager ytterligere kunne forverres ved sådan tale». Nygaardsvold ba straks ambassadør Colban forespørre i Stockholm hva som lå bak denne henvendelsen. Vi ønsket opplysninger om hva som hadde hendt i Oslo som hadde fått Paal Berg til å sende en slik henstilling.

Om ettermiddagen fikk vi forklaringen. Et telegram fra Stockholm gjenga i sammentrengt form et tysk ultimatum til Admini-

strasjonsr  
enstemmi

Den a  
Både for  
vår egen  
frontene.

Og se  
motløse.  
et av hist  
Bare en b  
«Etter fi  
vinne till  
sjømenn.»

Den c  
nå å org  
forsøkt b  
det gaml  
eneste vi  
— og vi

I de c  
ringskolle  
i stand ti  
et forsvar  
siste bolv

Det b  
den almi  
snart «R  
always be  
om invas  
sunget ov  
og på all  
litt etter

Wins  
over BB  
mot en p  
i den var

vok  
vår

den, vi skal kjempe på landingsplassene, vi skal kjempe på jordene og i gatene, vi skal kjempe i fjellene. Vi skal aldri gi opp, og selv om, hva jeg ikke et øyeblikk tror, denne øya eller en stor del av den skulle bli undertrykt og uthungret, vil vårt imperium hinsides havet, væpnet og vaktet av den britiske flåte, fortsette kampen inntil, når Gud vil, den nye verden med all sin styrke og makt trer frem for å redde og frigjøre den gamle.»

Enda mer beundret og elsket ble han da han i en kringkastings-tale den 14. juli sa til den britiske nasjon:

«... Skulle overfallsmannen komme, vil vi ikke rolig og uten å kny underkaste oss, som vi har sett det — dessverre — i andre land. Vi vil forsvare hver landsby, hver by, stor og liten. Selve Londons kolossale masse kan, når vi kjemper gate for gate, lett sluke en hel fiendtlig armé, og vi ville heller se London lagt i ruiner og aske enn tamt og usselt la seg trellbinde. Jeg er nødt til å si tingene som de er, fordi det er nødvendig å meddele vårt folk hva vi vil gjøre, og således berolige dem...»

Vi som hadde kommet til London fra et land som alt hadde opplevet krigens herjinger, hadde kanskje bedre forutsetninger for å forstå hvordan det ville se ut i London, når byen ble bombet i brann og lagt i ruiner. Da Churchill holdt talen, hadde han ennå ikke på langt nær sett så mange ødelagte byer og grender som vi. Men ingen av oss trodde det var av lettferdighet han som statsminister ga parolen om at det skulle kjempes om hver landsby, om hver by og om en hovedstad med åtte millioner mennesker.

Var junidagene mørke i London, så var de langt fra lysere i Norge. Og der hadde de ingen Churchill som kunne gi dem håp og tro. Fra Oslo kom det nå nedslående meldinger slag i slag.

Vi hadde alle regnet med at Hitler, Terboven og Dellbrügge ville bruke den sjansen de fikk, da Kongen, Kronprinsen og regjeringen forlot Nord-Norge, til å smi mens jernet var varmt. Vi visste at regjeringen Nygaardsvold hadde en meget svak posisjon. I den alminnelige mening var vi syndebukkene for nederlaget. Og nederlagsstemningen i Oslo var sikkert sterkere enn noe annet sted, kanskje unntatt Frankrike.

I regjeri  
rerte Colbar  
holm, bl. a  
Wollebæk o

«U  
rikes l  
overve  
søke n  
Tyskl  
admin

I all sir  
det egentlig  
at de var  
handlinger  
planen —  
en oversen  
råder å v  
Stockholm

I regje  
muligheter  
om vi sku  
lertidig or  
nærmere

Utenr  
19. juni. I  
sen» var  
riksminist  
ransen on  
holms-leg  
«mulighe  
Tyskland

Vi ha  
var komi  
Kong  
dingene,  
utenriksr

1) Det

ringen hadde i hvert fall tydelig sagt fra hva den mente om tysker-  
nes krav og ettergivenhetspolitikken i Oslo — og om usikkerheten  
i Stockholm.

Den 25. juni meddelte statsministeren at han hadde hatt en sam-  
tale med Kongen og Kronprinsen i anledning et telegram som Kron-  
prinsesse Märtha hadde sendt Kronprinsen fra Stockholm. Kron-  
prinsessen fortalte i telegrammet at det ble gjort forsøk på å få  
Kronprinsessen til å reise til Oslo sammen med Prins Harald og de  
to prinsesser. Kongen skulle erklæres for avsatt, og Prins Harald  
utnevnes til konge, når han ble myndig. I mellomtiden skulle det  
oppnevnes en formynderregjering for prinsen med Kronprinsen  
som leder. De som hadde henvendt seg til Kronprinsessen, hadde  
hevdet at ved denne fremgangsmåte kunne Kongen og regjeringen  
tre tilbake uten at det betydde noe grunnlovsbrudd. Statsrådene  
Mowinkel og Frihagen hadde bedt statsministeren og regjeringen  
overveie henvendelsen grundig før svar ble sendt. Legasjonen mente  
at slik som stillingen var, var dette den beste måte å sikre Norges  
«uavhengighet» på.

Kongen hadde, som rimelig kunne være, vært meget fortørnet  
over det nye initiativ i Stockholm overfor Kronprinsessen, fortalte  
Nygårdsvold. Det var full enighet mellom Kongen, Kronprinsen  
og regjeringen om at Kronprinsessen og familien ikke skulle reise  
til Oslo. Kronprinsessens lojalitet var det ingen som trakk i tvil. Vi  
visste alle at hun trofast ville stå ved Kongens og Kronprinsens  
side og gjøre som de og regjeringen ble enige om.

Da regjeringen drøftet spørsmålet, var vi inne på den tanke at  
det kanskje sto svenske krefter bak Kronprinsessens telegram. Vi  
fikk også snart høre rykter — det var mange av dem i London  
på denne tiden — om at Kong Gustaf bl. a. skulle ha søkt å få Kong  
Haakon til å tillate at Kronprinsesse Märtha reiste til Oslo. Disse  
rykter kunne vi dengang hverken få benektet eller bekreftet. Senere  
fikk vi vite at det ikke hadde forekommet noen slik anmodning  
fra det svenske kongehus til H. M. Kongen, hverken direkte eller  
indirekte.

En annen sak er at jeg ikke har vært i stand til å komme bort  
fra vår første innskytelse, at visse svenske kretser — kanskje også i  
den svenske regjering — forsiktig kan ha støttet det initiativ som  
ble tatt like overfor Kronprinsessen. Imidlertid viste det seg snart  
at Hitler under ingen omstendigheter ønsket å ha noen av Kong  
Haakons ætt på Norges trone. Vi fikk vite at han bestemt hadde

betalingss-  
London  
det for-  
n norske  
k takket  
dekning  
let.

England  
ttet der-  
e via  
ig under-  
makt for  
konti og  
er. For  
n ordnet,  
a og ble  
f Canada

n Norges  
for den  
Nielsens  
adde han  
et møte  
ntert ved  
sjef Jens  
nsen, var  
rge — at  
endighet.  
ble over-

kommet  
et for to  
juridiske  
to al-

er å 45 kilo,  
og forskjel-  
slo via Lille-  
havet. Gull-  
en verdi av  
lo til U.S.A.

nativer en kunne følge, enten at regjeringen i kraft av Stortingets Elverums-fullmakt utferdiget en provisorisk anordning som påla Norges Bank å overlevere til regjeringen alle bankens aktiva, eller at Norges Bank ble opprettholdt, og at den fikk anledning til å arbeide som utenlandsk bank i England, U.S.A. og Canada. Professor Keilhau var en ivrig tilhenger av at Norges Bank skulle opprettholdes som en selvstendig seddelbank. Han hadde også et politisk argument som etter min mening måtte tillegges adskillig vekt. Han fryktet for at tyskerne ville betrakte det som en kapitulasjon fra regjeringens side, om banken ble opphevet.

Den 26. juni behandlet så regjeringen spørsmålet: fortsettelse eller opphevelse? Det forelå en innstilling fra Norges Banks direksjon om at banken skulle fortsette sin virksomhet som hittil. Under tvil gikk finansminister Oscar Torp inn for at Finansdepartementet skulle overta bankens aktiva og virksomhet. Men flertallet i regjeringen var for at banken fortsatt skulle opprettholdes som egen, selvstendig institusjon. Det var bare tre av dens medlemmer, Koht, Torp og Sven Nielsen, som stemte for at regjeringen ved Finansdepartementet skulle overta Norges Banks verdier.

Men vi var ikke ferdig med Norges Banks gullbeholdning med dette. I oktober redegjorde Torp for hvordan det gikk med arbeidet med å sikre gullet og andre norske tilgodehavender i U.S.A. For å hindre at den tysk-kontrollerte Norges Bank i Oslo eller andre institusjoner i det okkuperte Norge skulle kunne gjøre beslag i våre verdier i Amerika, fremla han etter anmodning fra ambassadør Morgenstjerne et forslag om at Norges Bank skulle stille til regjeringens disposisjon og som dens eiendom gullbeholdningen pluss valutareserver, midler på forskjellige konti og verdipapirer i U.S.A. til en samlet verdi av ca. 288 millioner norske kroner. Forslaget var avfattet i nært samarbeid med Norges Banks direksjon. Regjeringen var enig, og en kongelig resolusjon ble tatt i et ekstraordinært statsråd den 29. oktober.

Men det var også andre som var interessert i gullbeholdningen. Engelskmennene var snart på trappene. Koht, Torp og jeg var bedt om å komme til et møte med finansministeren, Sir Kingsley Wood. Der fikk vi vite at England gjerne ønsket å overta Norges Banks gullbeholdning mot at den norske regjering fikk godtgjørelse i engelske pund, når krigen var slutt. Vi fikk et lite sjokk alle tre. Vi forklarte Sir Kingsley at gullbeholdningen i realiteten var Norges Banks eiendom, og at den kongelige resolusjon av 29. oktober

lov, som vi var enige om å bruke, ga ikke adgang til å sonde mellom *vernepliktige* og *frivillige* soldater. Nygaardsvold og Hjelmteit, som var i noen tvil om det var riktig å anvende vernepliktslovens bestemmelser når vi var utenfor landet, ga uttrykk for at de helst hadde sett at både deltagelsen i forsvaret av Storbritannia og i Norges gjenerobring skulle være basert på frivillighet. De tok også reservasjoner mot at norske soldater tok del i operasjoner på den norske kyst. Men noen egentlig strid om dette spørsmål oppsto heldigvis aldri i regjeringen. Utviklingen selv førte med seg at vi, da spørsmålet virkelig ble aktuelt, sto samlet om *når* og *hvor* norske soldater skulle brukes.

Vi hadde også visse problemer når det gjaldt å skaffe oss husrom. Den 5. juli måtte nemlig regjeringens medlemmer flytte fra Royal Palace Hotel. Den britiske regjering hadde rekvirert hotellet til bruk for evakuerte maltesere. Britene regnet med at Malta ville bli et av tyskernes og italienernes viktigste angrepsobjekter, og en stor del av sivilbefolkningen, kvinner og barn, ble ført fra Malta til London. Vi prøvde å få omgjort avgjørelsen, men kom ingen vei overfor den britiske institusjon som hadde tatt bestemmelsen. Det var ikke annet å gjøre enn å flytte.

En måneds tid bodde vi så alle sammen på Bailey's Hotel i Gloucester Road i Kensington — unntatt Sunde og frue, Nielsen, Ljungberg og Fjelstad, som slo seg ned på andre hoteller i nærheten. Det var et noe gammeldags, men hyggelig «familiehotell»; vi var fornøyd og hadde det så komfortabelt som en kunne ønske seg i krigens London.

Men det var ingen grunn til å se fremtiden lyst i møte. Vi gikk ut fra at tyskerne om kort tid ville starte sin bombeoffensiv mot England. Engelskmennene hadde som sagt alt lagt sine planer for en evakuering av statsadministrasjonen fra London, hvis det skulle bli helt umulig å holde ut i hovedstaden. I slutten av juni ble spørsmålet tatt opp i den norske regjering. Hva skulle vi gjøre, hvis britene evakuerte? Det ble besluttet å utarbeide planer for dette i nært samarbeid med de britiske myndigheter. Videre ble vi enige om — hvis vi skulle bli nødt til å forlate Storbritannia — å undersøke muligheten for å få innreisetilatelse til Canada for regjeringen og administrasjonen.

Spørsmålet om et nytt oppholdssted i Storbritannia ble tatt opp med de britiske myndigheter av utenriksminister Koht. Den 2. juli underrettet han oss om at de hadde rådet regjeringen til selv å finne

et st  
nativ  
om  
fort  
Can  
tilfe  
I  
hold  
før  
I  
oppt  
fork  
Lon  
bake  
hver  
pessi  
Det  
priv  
På h  
inn  
300  
kere  
veld  
]   
våre  
peng  
regj  
rekk  
nød  
kon  
.  
tén  
tvei  
brit  
Én  
de r  
Tre  
Det  
svæ  
man

ørn Prytz

etter opp-  
en etter, i  
utenriks-  
enne disse

t mi-istre  
d, Bagia,

og lojalt  
utbygget  
inf na-  
iser» som  
onavisen».  
gen ønsket  
et vedtatt  
om redak-  
senere to  
l redaktør.  
se politiske

e det opp-  
gton.  
merika da  
Handels-  
brakte til  
ydnin- for

en av fly-  
var også i  
engt-inge  
ren. frem-  
ørge. Kron-  
ngkastings-  
n. Først ga  
inen kunne  
det forsvar  
este verdier

— friheten og selvstendigheten. Hans appell til norsk ungdom for-  
tjener å bli husket:

«Ikke alt i vårt land var som det burde være før denne  
krigen kom, og det var mange oppgaver av sosial, økonomisk  
og annen art å løse. Men la dere ikke forlede til å tro at landet  
ikke kan bygges videre på det demokratiske grunnlag som  
hadde gitt det norske folk bedre levevilkår enn de fleste andre  
folk i verden.

La dere ikke forblinde av fremmed lære om systemer som  
ikke høver et frihetselskende folk som det norske. Skal et  
lite folk i det hele tatt makte å hevde seg som selvstendig  
nasjon, må det i langt høyere grad enn for de folkerikere lands  
vedkommende bygge på respekt for individets rett til frihet  
og selvutfoldelse . . . »

Fra Norge kom det oppmuntrende meldinger. De fortalte om  
voksende forståelse for de mål regjeringen hadde satt seg da vi  
reiste fra Tromsø. Vi forsto at det pågikk et målbevisst, under-  
jordisk organisasjonsarbeid, det som senere ble hjemmefronten.  
Men dessverre var ikke alt som det skulle i regjeringen. Det  
var uenighet om hvordan samarbeidet med Storbritannia skulle  
tilpasses, og det var misnøye med utenriksminister Koht.

Det var mange som mente at utenriksministeren i sitt arbeid  
var hemmet av mangel på personlig kontakt, og det ble kritisert  
at han ikke tok noe initiativ til å komme i forbindelse med politiske  
kretser i Storbritannia. Forholdet til Foreign Office og den britiske  
utenriksminister var korrekt, men ikke særlig hjertelig, og det  
ble etter hvert tydelig at Koht ikke egentlig var «populær». Om  
minstemningen mot ham i britiske regjeringkretser skrev seg fra  
«Altmark»-dagene vet jeg ikke sikkert, men det var meget som  
tydet på det.

Den omstendighet at han hadde etablert sitt departement i  
Brecknell, mer enn 50 km fra London, gjorde ham og hans folk  
altfor isolerte, ikke bare i forhold til de britiske myndigheter, men  
også i forhold til statsministeren og de øvrige medlemmer av  
regjeringen. Han levde i «pendid isolation» og hadde utenom de  
offisielle møtene ikke samkvem med noen. Han overlot til ambas-  
ador Colban og ambassaden i London å holde forbindelsen med det  
britiske utenriksdepartement og alle norske utenriks-stasjoner.